

## 1. Формування території міжвоєнної Румунії

Велика Румунія народилася в кривавій Першій світовій війні. Розпад імперії Романових розкрив перед Бухарестом можливості втілення давно омріяної націоналістичної ідеї. Правлячі кола королівства не відчували докорів сумління, відхопивши ласий шмат території не тільки свого колишнього найближчого союзника, а й держави, армія якої, жертвуючи своїми солдатами, врятувала небоєздатну румунську армію від нищівної поразки в Першій світовій війні. Не менш прагматичною виявилася реакція Румунії на розвал Австро-Угорщини. З благословення Антанти Румунія отримала частину колишніх австро-угорських володінь (Буковину, Трансільванію, Марамуреш, Крижану) і південну частину Добруджі, яка раніше входила до Болгарії. Румунський уряд зобов'язався надати Трансільванії, Буковині й Бессарабії право широкої автономії.

За рахунок приєднаних територій королівство зросло більш ніж удвічі. У такий спосіб переможці Першої світової війни ніби компенсували територіальні втрати Румунії, які вона понесла згідно з Бухарестським миром. Однак стратегічна мета вершителів великої європейської політики полягала у створенні на Дністрі буферної зони, яка б блокувала просунення більшовизму до Західної Європи. Дипломатичне листування того часу засвідчує, що Європа розглядала Румунію як «прикордонну варту Європи проти більшовизму» і, зважаючи на це, закрила очі і на анексію українських земель, і на масові порушення прав людини в королівстві в подальшому. Загарбання українських територій було підтверджене в так званому Паризькому протоколі 1920 р.

Захоплення територій сусідніх держав докорінно змінило етнополітичну ситуацію в державі, перетворивши її з моноетнічної на поліетнічну. Суттєво примножилося населення. За офіційними відомостями 1920–1921 рр., у Бессарабії проживало 2 344 800, Буковині 800 300 осіб<sup>1</sup>. Якщо в Старому королівстві питома вага румунів сягала 89,3%, то в новій країні тільки – 57,8%; 7,9% люд-

ності Великої Румунії становили молдавани, 8,7% – мадари, 6,8% – євреї, 6,8% – німці, 6,6% – росіяни\*, 6,2% інші<sup>2</sup>.

У Бессарабії румуни в значній чисельності з'явилися тільки після окупації. Це були поліцейські, офіцери, чиновники, солдати й колоністи, які отримали землю, відібрану у місцевого селянства. Етнічну більшість Північної Буковини становили українці: 66% населення, тоді як румун налічувалося тільки 6%. У жодній з приєднаних територій, за винятком Трансільванії, румуни чисельно не домінували. Саме ця обставина зумовила суперечливість внутрішньополітичного курсу урядів Румунії та викликала глибокі деструктивні процеси в суспільно-політичному житті країни.

Румунські війська зайняли Кишинів 25 січня 1918 р., протягом січня окупували всю Бессарабію. Остання була приєднана до Румунії як область з широкою автономією та значними правами самоуправління, однак рішення Сфатул Церій 27 березня 1918 р. про запрошення румунських військ визначило подальшу незavidну долю Бессарабії в складі королівства. Румунський парламент урочисто проголосив про приєднання Бессарабії, Буковини та Трансільванії 29 грудня 1919 р. У 1920 р. Верховна рада Ліги Націй підтвердила права королівства на окуповані території.

Бессарабське питання залишалося найбільш проблемною складовою внутрішнього та зовнішньополітичного курсу румунської держави. 20-ті роки були часом великої дипломатичної гри навколо визначення статусу інкорпорованих територій. Антанта закрила очі на румунську окупацію з огляду на можливе поширення революційної ситуації на Захід. Вона перетворила Румунію на буферну зону між повоєнною Європою та більшовицькою Росією. Остання, не маючи світового визнання, була обмежена в можливостях впливати на велику світову політику, втім, використала 20-ті роки не лише для власного визнання, а й для тиражування бессарабської проблеми. Відверто ігноруючи зовнішньополітичні маневри СРСР і здійснюючі вдалі переговори з західними союзниками, Румунія відмовилася ратифікувати конвенцію про заходи й засоби упередження й вирішення конфліктів на Дністрі. В грудні 1923 р. зірвалися переговори про встановлення торгових відносин між Румунією та СРСР. Намагаючись досягти рішучого перелому в ставленні Західної Європи до бессарабської проблеми, більшовицький уряд живив гасло проведення плебісциту в українських землях Королівської Румунії, яке було винесене на порядок денний радянсько-румунської конференції, що відбулася в березні 1924 р. у Відні. Відповіддю на радянські домагання стала ратифікація французьким парламентом Паризької конференції 1920 р. про визнання захоплення Бессарабії. Оскільки Бухарест ішов у фарватері французької політики, дії французького уряду стали ляпасом радянським дипломатам. Після нормалізації в 1925 р. дипломатичних відносин між СРСР та Японією Румунія залишилася єдиною суміжною державою, що не мала дипломатичних відносин зі своїм східним сусідом. У 1926 р. (після підписання договору «Про дружбу та сердечну співпрацю») анексію Бессарабії визнала Італія. Подальше зближення румунської корони та нацистської Німеччини завело радянських дипломатів у глухий кут.

Північна Буковина – колишня провінція Австро-Угорської імперії – була передана Румунії згідно зі статтею 59 Сен-Жерменської мирної угоди від 10 вересня 1919 р.,

---

\* Російське населення концентрувалося в Бессарабії та Буковині та було нащадками етно-релігійних громад старообрядців, біглопоповців і липован. У соціальному складі громад домінували ремісники, підрядчики, прикажчики та заможні селяни.

березневої та серпневої угод 1920 р. Приватна угода Великих Князівств, укладена 9 вересня 1919 р. в Парижі, була покликана захистити права національних меншин на інкорпорованих територіях. Згідно з нею, Румунія була зобов'язана створити умови для використання іншомовними громадянами права вільно користуватися рідною мовою усно, письмово і перед судом<sup>3</sup>. Однак уже за кілька місяців, скориставшись зі складності та непевності міжнародної ситуації, Румунія розпочала масований наступ на права меншин. Починаючи з 1 січня 1920 р. румунська мова набула статусу офіційної в Буковині, що було встановлено статтею 126 Конституційного закону.

Для Буковини це був болючий крок назад від звичайних припадків західноєвропейської цивілізації. Адже, попри всі недоліки австро-угорської політичної системи, Буковина в її складі мала досить широку автономію в галузі початкової та середньої освіти, релігії, економічного життя, місцевого управління, санітарного обслуговування, благодійної діяльності. Вищу автономну владу в краї здійснювали віце-намісник і декілька членів магістрату (українців), українцями за походженням були декілька перфектів і чиновників вищого рангу. Українська мова мала офіційний статус, рівний з румунською та німецькою, а її права були гарантовані в культурному, суспільному житті. На рівні місцевого самоврядування українська визнавалася офіційною в меріях і муніципальних радах, нею виголошувалися промови у сеймі та здійснювалися судові засідання<sup>4</sup>.

По приєднанні край поділили на п'ять префектур (раніше існували одинадцять округів), при цьому колишні суто українські округи об'єднали з румунськими так, щоби забезпечити в новостворених одиницях більшість етнічним румунам. Переформатування адміністративно-територіальної структури звело нанівець формально виголошену адміністративну автономію префектур.

Принагідно слід зазначити, що світова громадськість, побоюючись розгортання світової революції, віддала Румунії ласий шмат європейської території, але водночас виставила жорсткі умови щодо дотримання прав національних меншин. На Берлінському конгресі (за сприяння Бісмарка) питання визнання незалежності Румунії де-факто було поставлене в пряму залежність від вимоги запровадження в країні віротерпимості та політичного рівноправ'я етнічних меншин, перш за все євреїв. У цьому контексті відбувся перегляд діючої конституції, однак справа не пішла далі натуралізації 900 євреїв – учасників російсько-турецької війни та визнання громадянських прав верхів єврейської фінансової буржуазії. Становище пересічного єврея навіть погіршилося. Зокрема, євреям було заборонено оселятися в сільській місцевості (за винятком, коли вони були орендарями); вони не мали права орендувати понад 1 тис. га землі, вступати на державну, муніципальну та громадську службу, обіймати посади офіцерів, адвокатів, біржових маклерів, бути власниками аптек, членами цехових організацій.

Конституція 1919 р. зрівняла євреїв у громадянських правах, і подальша історія королівства та Буковини й Бессарабії в його складі показала, що проголошені нею принципи, не тільки стосовно євреїв, а й українців, залишилися на папері.

11 листопада 1918 р. вся повнота влади в Буковині перейшла до Румунської національної ради, яка наступного дня поклала адміністративне управління краю на крайовий уряд, що складався з 14 державних секретарів. Склад і діяльність останнього визначив закон від 12 листопада 1918 р. Загальне керівництво краєм виконували

два міністри-делегати, один з яких представляв Буковину в уряді у Бухаресті. Крайовий уряд встановив також систему добору управлінських кадрів, яких мав подавати міністр-делегат<sup>5</sup>.

У квітні 1920 р. посаду міністра-делегата ліквідували, замість неї запровадивши посаду голови регіональної комісії з уніфікації. Державних секретарів замінили на генеральних директорів. Міністром, а потім президентом регіональної комісії Буковини за квотою ліберальної партії став І.Ністор (відвертий ворог українства, автор сумнозвісної теорії колонізації), а згодом від націонал-цараністської – Т.Савчук-Савяну.

## 2. Політична система

Історична доля українських земель у складі Румунської держави найтісніше пов'язана зі складними, подекуди карколомними змінами політичної системи Румунії в міжвоєнний період. У 1918–1938 рр. Румунія була конституційною монархією. Засади політичної системи румунської держави в повоєнні часи визначила конституція 1923 р., створена за зразком бельгійської. Та, слід зазначити, подібність, місцями навіть тотожність низки конституційних положень двох конституцій не означала однопорядковості політичних реалій, перш за все в тім, що стосувалося демократизації суспільного життя. Імпортовані з Західної Європи політико-юридичні терміни не прижилися на румунському ґрунті і залишалися теоретичними фантомами, позбавленими змістовних відповідників.

На чолі держави перебував спадковий монарх з роду Гогенцоллерн-Зигмаринген. Король вважався повнолітнім після досягнення 18-річного віку. Вступаючи на престол, він проголошував перед парламентом присягу: «Я клянусь додержувати конституції і законів румунського народу, охороняти його національні права і недоторканність його території»<sup>6</sup>. Стаття 88 конституції наділяла короля широкими повноваженнями і майже необмеженою виконавчою владою.

В окреслених обставинах особистість короля накладала величезний відбиток на політичне життя Румунії. Окупація українських земель відбулася за Фердинанда I – другого короля правлячої румунської династії, який був послідовним прибічником англо-французької орієнтації.

Найбільш очікуваним спадкоємцем румунського трону вважався принц Кароль, проте націонал-ліберали, зважаючи на його авторитарні схильності, зробили все можливе для того, щоби наприкінці 1925 р. домогтися позбавлення його прав успадкування престолу під приводом компрометуючого зв'язку з Оленою Лупеску. Після смерті Фердинанда в липні 1927 р. королем Румунії був проголошений малолітній син Кароля Міхай, при якому створили регентську раду, провідні позиції в якій, не гребуючи неприхованим шантажем, захопили націонал-ліберали. Останні ж, запровадивши мажоритарну виборчу систему, дістали переконливу перемогу на грудневих виборах 1928 р. до парламенту і створили уряд на чолі з Ю.Маніу. Бездарна соціально-економічна політика та неприхований популізм очолюваної Ю.Маніу карлістської опозиції, яка в 1926 р. оформилася в партію націонал-цараністів, вкупі з зовнішньополітичним тиском привели до зміни очільника румунської корони. Під